
УДК 378.006.015.5:316

С. А. Щудло

ЯКІСТЬ ОСВІТИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ: ВИКЛИКИ СУСПІЛЬСТВА ЗНАНЬ

Ключові слова: освіта, якість освіти, суспільство знань, вища школа.

Сучасне суспільство докорінно змінює підходи до освіти та соціокультурної політики в цілому. Це зумовлено потребою переорієнтації самого суспільного розвитку на розвиток людини, її особистісних та культурних якостей. Ми починаємо все чіткіше усвідомлювати той факт, що у XXI столітті саме Людина є основою будь-якого проекту соціального розвитку. Ці зміни в суспільній свідомості зумовлюються формуванням якісно нового суспільства – суспільства знань, – яке ставить особливі вимоги до особистості.

Проблемам концептуального осмислення інноваційних процесів у сфері освіти присвячена значна кількість праць, зокрема В. Бакірова, Л. Губерського, О. Вишневського, В. Кременя, В. Розіна, В. Скотного та ін. Наукове осмислення реформ вищої освіти здійснено у дослідженнях В. Андрущенко, В. Астахової, Б. Головка, В. Кипеня, Ю. Чернецького та ін. Аналіз постмодернізаційних тенденцій у розвитку інституту освіти знайшов відображення у працях Є. Подольської, Л. Сокурянської, О. Навроцького та ін. Водночас науковий інтерес до дослідження якості освіти як фундаментальної освітньої характеристики знаходиться на стадії становлення. Потребує значно глибшого осмислення взаємозв'язок переходу суспільства до нового етапу цивілізаційного розвитку та зміни освітньої парадигми, вибудованої на засадах підвищення якості освіти, що визначає актуальність нашого дослідження.

Метою даної статті є аналіз чинників забезпечення якості освіти у вищій школі в умовах формування суспільства знань.

У сучасних умовах відбувається становлення нової парадигми освіти, зорієнтованої на підвищення якості освіти. Якщо раніше освіта була спрямована в основному на трансляцію знань, професійну підготовку молоді та її соціалізацію, забезпечувала входження у самостійне життя, то на початку XXI століття вона не може обмежуватися лише цими функціями. Перед освітою постають нові функції та стратегічні завдання, зокрема вона має бути націлена на підготовку іншої особистості – здатної жити в «суспільстві ризику» (У. Бек), креативної, творчої, готової до постійного поповнення знань, включеної в систему «людина – людина».

Сутність сучасних змін, які досі не знайшли глибокого наукового осмислення, полягає в переорієнтації суспільства з виробництва матеріальних послуг на інтелектуальне виробництво – продукування знань та інформації. Усе більше зростає увага до нематеріальних активів людини, особливе місце серед яких належить знанням, освіті. Визначальним в цьому просторі стає людський капітал.

Ця проблема актуалізується у зв'язку з переходом до суспільства знань. Підвищення наукового інтересу до проблематики «суспільства знань» з'явилося кілька років тому. У більшій мірі предметом наукової дискусії ставало інформаційне суспільство, яке, згідно з підходом Е. Тоффлера [1], мало замінити індустріальне. Однак сучасне суспільство все більше набуває рис «суспільства знань (*knowledge society*), тобто соціальної системи, яка будується і розвивається навколо процесів виробництва, розподілу та використання наукових знань, процесів, що конструюють соціальну реальність, її економічні, політичні, ментальні структури, спосіб життя людини» [2, с. 352]. Польський дослідник М. Цеслярчик розмірковує над відмінністю інформаційного суспільства від суспільства знань, розглядаючи останнє як вищий етап розвитку інформаційного суспільства [3, с. 41]. Різницю між двома типами суспільства науковець бачить через різницю між поняттями «інформація» та «знання» (рис. 1). Так, «дані» науковцем розглядаються як

Рис. 1. Зв'язок між термінами: дані, інформація, знання (за М. Цеслярчиком)

сукупність упорядкованих відносно певного критерію знаків, що служать основою для творення інформації чи знань, інформація, у свою чергу, являє собою інтерпретовані у визначеному контексті дані, а наступним етапом є формування знань – інформації, наповненої метою, сенсом та значенням.

Однак швидкі темпи збільшення обсягів інформації ще не гарантують обов'язкової її трансформації у знання. Водночас розвиток знань є також амбівалентним: позитивно, коли знання матимуть творчий характер, однак в епоху комп'ютеризації ми відчуваємо, що домінуючими стають інструментальні знання, які загрожуватимуть нашій культурі і, більше того, навіть існуванню.

У 70-ті роки ХХ ст. теоретики постіндустріального суспільства почали обґрунтовувати тези про перетворення знань, освіти у провідний чинник розвитку виробництва та суспільства в цілому. Перетворення людського чинника на провідну і визначальну продуктивну силу відносно речовинного

чинника відбувається із середини ХХ ст. у зв'язку із зменшенням часового лагу, тобто різниці в кількості років, необхідних для зміни технологій і підготовки кадрів для них. Раніше радикальні технічні зміни в суспільному виробництві відбувалися приблизно за 35–40 років, а тому знань, отриманих у ВНЗ, вистачало майже на все подальше трудове життя фахівця, і для навчання було достатньо в середньому 6–8 років. У сучасних же умовах середній період оновлення технологій і техніки скоротився до 4–5 років, а в найбільш розвинених галузях — до 2–3 років, до того ж необхідність оновлення диктується не стільки фізичним, скільки моральним старінням. Водночас терміни підготовки кваліфікованих працівників зросли до 12–14 і більше років. Найбільш активна розробка моделей економічного зростання з участю людського капіталу припадає на кінець 80-х — 90-ті роки ХХ століття. Це пояснюється швидким розвитком країн, де активно реалізовувалися освітні реформи.

На початку ХХІ століття стає цілком очевидним не лише теоретично, а й з реального досвіду, що знання — це той невичерпний ресурс, який може стати основним чинником розвитку сучасної людської цивілізації. Альтернативи суспільству знань не існує. Від знань залежить не лише економічне зростання, рівень добробуту суспільства, але і якість життя в цілому. У сучасному суспільстві більшість лідируючих в технологічному відношенні економік є економіками, побудованими на знаннях. Практика доводить, що інвестиції в освіту та науку дають більший ефект, ніж інвестиції безпосередньо в економічну сферу. Підтвердженням цього може бути соціально-економічний прогрес країн Південно-Східної Азії — Сінгапуру, Японії, Тайваню, Південної Кореї та ін. «Процес загальноосвітньої підготовки в цих країнах триває 14–15 років, тоді як у США та Україні — 12 років. Суттєво відрізняється у них і частка витрат ВВП на науку, а також їх рівень на одного наукового працівника. Так, у Південній Кореї він становить 4,1% (150 тис. дол.), а в Україні — 0,8% (0,7 тис. дол.)» [4, с. 72].

В той час, як Україна дискутує про «перевиробництво» фахівців з вищою освітою, 97% корейців у віці 25–34 років мають вищу освіту – результат адекватної освітньої стратегії та політики [5, с. 18], – і всі ведуть мову про «корейське чудо». Світові тенденції є такими: від століття до століття збільшувалася кількість років навчання, суспільство крокувало від елементарної писемності окремих груп до початкової освіти більшості, потім – до середньої освіти, у кінцевому рахунку, до поширення вищої освіти. Ця тенденція продовжиться, і вища освіта стане потребою більшості та суспільною необхідністю.

Таким чином, ми спостерігаємо своєрідну інтелектуальну революцію, яка відбувається завдяки переосмисленню ролі освіти, знань та зміни ставлення до інтелектуального потенціалу суспільства. Інвестиції у підготовку кваліфікованих кадрів все більше зростають і перетворюються на високопродуктивні. Однак справа не лише в кількісних показниках. Революція інтелектуалів відбувається на основі нової якості сучасної освіти. У глобальному масштабі проблеми якості освіти постали досить гостро, і пов'язані вони, переважно, зі змістом освіти, актуальністю пошуку нових парадигм вищої освіти.

Формування людського капіталу відбувається в системі освіти і визначається якістю здобутої освіти. Г. Беккер наголошував, що людський капітал формується за рахунок інвестицій у людину, серед яких можна назвати навчання, підготовку на виробництві. Освіта, з позицій концепції людського капіталу Дж. Кендрика, – це втілений в людях неречовий капітал, що включає загальноосвітні та професійні знання. Оскільки функція професійної підготовки покладена на систему вищої освіти, то в епіцентр уваги потрапляє саме професійна освіта. Однак формальні результати освіти людини, такі як наявність диплома про вищу освіту чи кількість років навчання, самі по собі ще не свідчать про якість освіти і автоматично не поповнюють її капітал. Водночас не є свідченням рівня людського капіталу й самі по собі такі макропоказники, як кількість вищих навчальних закладів, ступінь охоплення

населення вищою освітою та ін. На перший план виходить якість освітнього процесу і його результатів.

Якість освіти – це показник розвитку суспільства в певному часовому вимірі, і тому його потрібно розглядати в динаміці стосовно чинників, які визначають його сутність. Ця категорія є багатогранною, відображає різні аспекти освітнього процесу – філософські, соціальні, педагогічні, політичні, демографічні, економічні та інші. Якість освіти трактується в таких вимірах: як суспільний ідеал освіченості людини; як результат її навчальної діяльності; як процес організації навчання і виховання; як критерій функціонування освітньої системи. Системне дослідження якості освіти передбачає вивчення комплексу проблем, які охоплюють: з'ясування сутності базових понять якості освіти (її визначення, структурні компоненти, властивості, критерії і норми тощо); визначення процедур і показників оцінювання якості освіти (як освітнього процесу, як його результату і як функціональної системи); проведення моніторингу та прийняття управлінських рішень з метою забезпечення встановлених норм якості освіти на всіх її рівнях.

Якісною можемо вважати лише ту освіту, яка здатна задовольняти встановлені і прогнозовані потреби як окремої особи, так і суспільства в цілому. На нашу думку, доцільним є тлумачення поняття «якість освіти» як інтегральної характеристики освітнього процесу та його результатів, що виражає ступінь їх відповідності потребам та очікуванням суб'єктів освітнього процесу – від окремого індивіда до суспільства загалом.

Таким чином, кількість і якість вищої освіти в останні десятиліття відіграє все більшу роль у розвитку ефективності та добробуті суспільств, якості життя людей. У названій діаді все більше переважає другий елемент – якість освіти.

Цивілізаційні зрушення зумовлюють якісні зміни самого інституту освіти, серед яких: діалогічність, відкритість, орієнтація на полікультурність у змісті освіти; зміна структури етапів та рівнів формальної освіти тощо. При цьому, на нашу думку, необхідно розрізнити два зустрічних процеси в модифікації

інституту освіти: по-перше, освіта стає засобом розв'язання соціокультурних проблем і проникає в усі сфери суспільної життєдіяльності, по-друге, стає самоцінністю. Ці феномени свідчать про пошук нових форм інтеграції освіти з іншими сферами життєдіяльності. У такій ситуації особлива відповідальність покладається на освіту, яка повинна виконувати смислоутворювальну функцію у суспільстві, визначаючи цінності культури та соціалізуючи їх.

Російський дослідник С. Плаксієв вважає, що «нова якість вищої освіти для XXI століття – це гуманістично орієнтована, соціально відповідальна, розвиваюча освіта, побудована на принципах духовно-етичної домінанти; гармонізації людини з природою через засвоєння сучасної наукової картини світу і концепції «стійкого розвитку»; надання можливості усім суб'єктам для неперервного саморозвитку та самореалізації на базі широкого, фундаментального, відкритого, багатоваріантного навчання, в якому пріоритет надається творчості та інноваціям, і тим самим має випереджувальний, розвиваючий, гуманістичний характер» [5, с. 201].

Отже, з викладеного вище можна зробити висновок, що потреби цивілізаційного розвитку вимагають формування нової парадигми освіти, в основі якої лежить модель забезпечення якісної освіти – зорієнтованої на задоволення встановлених і прогнозованих потреб як окремої особи, так і суспільства в цілому.

Список літератури

1. Тоффлер Е. Третя хвиля [Текст] / Елвін Тоффлер. – К. : Вид. дім «Всесвіт», 2000. – 480 с.
2. Бакіров В. «Суспільство знань» та трансформація вищої освіти / Віль Бакіров // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : зб. наук. пр. У 2-х т. Т. 1. – Х. : Вид. від. ХДУ, 2006. – С. 352–356.

3. Cieńarczyk M. Zjawisko „3z” a społeczeństwo wiedzy / Marian Cieńarczyk // Wiedza, umiejętności, postawy a jakość kształcenia w szkole wyższej / Praca zbiorowa pod redakcją: B. Sitarkiej, R. Jankowskiego, R. Droby. — Siedlce : Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, 2009. — S. 39–48.
4. Кір'ян Т. Людський капітал в історії економічної думки / Т. Кір'ян // Економіка України. — № 9. — 2008. — С. 64–73.
5. Плаксий С. И. Высшее образование: желаемое и действительное / С. И. Плаксий. — М. : Изд-во Нац. ин-та бизнеса, 2008. — 776 с.

Резюме

Статья посвящена анализу качества высшего образования в Украине. Повышение качества образования рассматривается как условие формирования общества знаний. Переориентация общества из производства материальных услуг на интеллектуальное производство превращает знания в главный неисчерпаемый ресурс развития современной цивилизации.

Summary

The article gives analysis of higher education quality in Ukraine. Improving the quality of education is regarded as a condition of forming a society of knowledge. Reorientation of society from the production of material values to an intellectual production makes knowledge the main inexhaustible resource of the development of the modern civilization.